

PEDAQOJI UNIVERSITETİN
XƏVƏRLƏRİ

ИЗВЕСТИЯ

ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

TRANSACTIONS

OF PEDAQOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2520-2014

*Humanitar, ictimai və
pedaqoji-psixoloji elmlər seriyası*

*Серия гуманитарных, общественных и
педагогико-психологических наук*

*Series of humanitarian, social and
pedagogical-psychological sciences*

2017, C.65, №2

PEDAQOJİ UNİVERSİTETİN
XƏVƏRLƏRİ

ИЗВЕСТИЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

TRANSACTIONS
OF PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2520-2014

Humanitar, ictimai və pedaqoji-psixoloji elmlər seriyası

Серия гуманитарных, общественных и педагогико-психологических наук

Series of humanitarian, social and pedagogical-psychological sciences

2017, C. 65, № 2

Jurnal 24 may 1991-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikası
Mətbuat Komitəsində qeydiyyatdan keçmişdir (şəhadətnamə № 307)
(1953-cü ildən «V.İ.Lenin adına APİ-nin əsərləri» adı ilə çıxmışdır)

PEDAQOJİ UNİVERSİTETİN XƏBƏRLƏRİ
Humanitar, ictimai və pedaqoji-psixoloji elmlər seriyası, 2017, C. 65, № 2

Baş redaksiya heyəti

prof. C.M.Cəfərov (*baş redaktor*), prof. A.D.Zamanov (*baş redaktorun müavini*),
dos. N.Ə.Abdullazadə (*məsul katib*), prof. B.İ.Ağayev, prof. M.S.Cəbrayilov, prof. E.Ə.Eyvazov,
AMEA-nın müxbir üzvü, prof. V.H.Əliyev, prof. N.M.Xudiyev, prof. Ə.N.Qurbanov,
prof. V.M.Qurbanov, prof. F.Ç.Rzayev

Seriyanın redaksiya heyəti

prof. V.H.Əliyev (*redaktor*), dos. M.İ.İlyasov (*redaktor müavini*), dos. N.Ə.Abdullazadə
(*məsul katib*), prof. M.A.Abduev, prof. M.A.Balayev, prof. R.İ.Əliyev, prof. Ş.Q.Əliyeva,
prof. F.R.Xalqov, prof. B.Ə.Xəlilov, prof. Z.A.Xəlilov, prof. İ.N.İsayev, prof. H.Ə.Qasimov,
prof. J.H.Qədimova, prof. F.A.Rüstəmov, prof. Ə.V.Tanrıverdiyev

Редакционная коллегия

проф. Дж.М.Джафаров (*главный редактор*), проф. А.Д.Заманов (*зам. глав. редактора*),
доц. Н.А.Абдуллазаде (*ответственный секретарь*), проф. Б.И.Агаев, проф. М.С.Джабраиллов,
проф. Э.А.Эйвазов, член корр., проф. В.Г.Алиев, проф. Н.М.Худиев, проф. А.Н.Гурбанов,
проф. В.М.Гурбанов, проф. Ф.Ч.Рзаев

Редакционная коллегия серии

проф. В.Г.Алиев (*редактор*), доц. М.И.Ильясов (*зам. редактора*), доц. Н.А.Абдуллазаде
(*ответственный секретарь*), проф. М.А.Абдуев, проф. М.А.Балаев, проф. Р.И.Алиев,
проф. Ш.Г.Алиева, проф. Ф.Р.Халыгов, проф. Б.А.Халилов, проф. З.А.Халилов,
проф. И.Н.Исаев, проф. Г.А.Гасымов, проф. Ж.Г.Гадимова, проф. Ф.А.Рустамов,
проф. А.В.Танрывердиев

Senior Editorial Board

prof. J.M.Jafarov (*editor-in-chief*), prof. A.D.Zamanov (*deputy of editor-in-chief*),
assos. prof. N.A.Abdullazadeh (*executive secretary*), prof. B.I.Agayev, prof. M.S.Jabrayilov,
prof. E.A.Eyvazov, corresponding member of ANAS, prof. V.Q.Aliyev, prof. N.M.Khudiyev,
prof. A.N.Qurbanov, prof. V.M.Qurbanov, prof. F.Ch.Rzayev

Editorial Board of the series

prof. V.Q.Aliyev (*editor*), assos. prof. M.I.Ilyasov (*deputy of editor*),
assos. prof. N.A.Abdullazadeh (*executive secretary*), prof. M.A.Abduev, prof. M.A.Balayev,
prof. R.I.Aliyev, prof. Sh.Q.Aliyeva, prof. F.R.Khaliqov, prof. B.A.Khalilov,
prof. Z.A.Khalilov, prof. I.N.Isayev, prof. H.A.Qasimov, prof. J.H.Qadimova,
prof. F.A.Rustamov, prof. A.V.Tanriverdiyev

MÜNDƏRİCAT

Humanitar elmlər

Abdullazadə N.Ə.

Əliağa Vahidin yaradıcılığında Qurandan gələn ifadələr poetik qaynaqlardan biri kimi 12

Atilla İ.Ə.

“Oğuz Kağan” dastanı və Hüseyn Cavidin “Topal Teymur” əsəri 26

Cavadov T.S.

Cəlil Məmmədquluzadənin “Danabaş kəndinin əhvalatları” əsərində islami dəyərlər: müasir dərk və tədrisi problemləri 31

Cəfərova K.H.

Bilinqvizmin təsnifatı 40

Əliyev R.M.

Bəkir Çobanzadənin dilçilik görüşləri 45

Əliyev R.M.

Uşaq nağıllarının ideyasında bədii fantastika 52

Əliyeva K.B.

Tənqid və ədəbiyyatda “sinfi insan” problemi 58

Hüseynova A.H.

Birinci respublika dövrü ədəbiyyatında bölünmüş vətən ideyası 65

Hüseynova S.Q.

Ədəbiyyatın Azərbaycan dili ilə əlaqəli tədrisi 76

Xalıqov F.R.

Zoomorfik varlıqların inamlar sistemində yeri 80

Xəlilova A.Z.

Kiçikyaşlı uşaqlarda dilin mənimsənilməsi məsələləri 84

İsaxanlı İ.A.

Sergey Yesenin “İran nəğmələri”ndə baş qəhrəmanının kimliyi haqqında 90

Quliyeva L.D.

Şairə Xurşidbanu Natəvanın parlaq həyatı 98

Qurbanov V.T., Abbasova S.İ.

İbtidai sinif müəllimi peşəsinə yeni münasibət 102

Məhərrəmov C.O.

XX əsrin 80-ci illərində Azərbaycan uşaq poeziyası 108

Məmmədova Ş.N.

Uşaq poeziyasında bədii təsvir vasitələrindən istifadə 113

Mustafayeva G.F.

İngilis və Azərbaycan dili cümlələrində sözlərin sıralanması 122

Novruzov T.C.	
Azərbaycan-Fransa elmi-ədəbi əlaqələrinin tarixinə bir nəzər	128
Sadiqova S.S.	
Ədəbi dildə arxaıkləşmiş əvəzlilər Qərbi Azərbaycan şivələrində	137
Şxəliyeva K.Z.	
Azərbaycan dili dərslərində interaktiv təlim metodlarından istifadə təlimin keyfiyyətinin yüksədilməsinin mühüm vasitəsi kimi	145
Yusifov F.A.	
Bakalavriat təhsil səviyyəsində ədəbiyyatın tədrisi metodikası kursunun məzmununun yeniləşdirilməsi şərtləri	149

İctimai elmlər

Alməmmədova S.M.	
Eyni və ya yaxın sahəyə aid lüğətlərdə terminlərin unifikasiyası məsələsi	157
Bayramova N.O.	
Multikulturalizm müasir tələbələrəin musiqi mədəniyyətinin formalaşmasının əsas qayəsi kimi	165
Cəfərov H.F.	
Azərbaycan arxeologiyasında alman alimlərinin rolu	171
Heydərova N.E.	
Azərbaycanda turizm sahəsinin M.Porterəin “5 rəqəbət qüvvələri” adlanan modeli əsasında təhlili	182
Hüseynov K.Q.	
İslam və müasir ictimai-siyasi münasibətlər	196
Kazımbəyli İ.F.	
XIX yüzilliyin 40-cı illərinin islahatları (İrəvan bölgəsi üzrə)	202
Quliyev F.A.	
Müəssisənin investisiya fəaliyyətinin səmərəli idarə edilməsi	213
Həsənov Z.H.	
Tanais və Borisfen hidronimləri	223
Qasımova E.N.	
Yeni sosiomədəni məkanda dizaynın funksiyaları	234
Məmmədov N.Z., Məmmədov X.M.	
İşğal siyasətinə qarşı milli azadlıq mübarizəsi	245

Pedaqoji-psixoloji elmlər

Abdullayeva A.E.	
Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların təhsilinin yaranması tarixi və inkişaf mərhələləri	256

Çalılızadə Ş.Y.	262
Tədris prosesində interaktiv metodların rolu	
Əliyeva L.X.	267
Təhsil müəssisəsinin idarə olunmasına və rəhbərliyin fəaliyyətinə təsir edən sosial-psixoloji amillər	
Qafarzadə R.M.	276
Bədii yaradıcılıqda motivasiya problem	
Mollayeva E.Ə.	284
Gender probleminin elmi-pedaqoji ədəbiyyatda tədqiqi	
Paşayeva S.V.	291
XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan təhsilində aparıcı ideoloji fikir	

СОДЕРЖАНИЕ

Гуманитарные науки

Абдуллазаде Н.А.

Выражения из Корана – один из поэтических источников
в творчестве Алиага Вахида 12

Атилла И.А.

Традиции тюркской государственности в эпосе “Огуз Каган” и
пьеса Гусейн Джавида “Топал Теймур” 26

Джавадов Т.С.

Исламские ценности в работе Джалила Мамедкулизаде «Данабаш
кендинин эхвалатлари»: проблемы в современном понимании и
обучении 31

Джафарова К.Х.

Классификация билингвизма 40

Алиев Р.М.

Лингвистические взгляды Бакира Чобанзаде 45

Алиев Р.М.

Художественная фантастика в идее детских сказок 52

Алиева К.Б.

Литературная критика и проблема «классового человека»
в литературе 58

Гусейнова А.Г.

Идея разделенной родины в литературе периода первой
республики 65

Гусейнова С.Г.

Интеграционное преподавание литературы с азербайджанским
языком 76

Халыгов Ф.Р.

Место зооморфических существ в системе верований 80

Халилова А.З.

Проблема усвоения языка у малолетних детей 84

Исаханлы И.А.

О личности главного героя «Персидских мотивов» Сергея Есенина 90

Гулиева Л.Д.

Яркая жизнь поэтессы Хуршудбану Натаван 98

Курбанов В.Т., Аббасова С.И.

Новое отношение к профессии учителя начальных классов 102

Магеррамова Дж.О. Азербайджанская детская поэзия в 80-е года XX века	108
Мамедова Ш.Н. Использование средств художественного описания в детской поэзии	113
Мустафаева Г.Ф. Порядок слов в предложениях на азербайджанском и английском языках	122
Новрузов Т.Дж. Взгляд на историю азербайджано-французских научно-литературных отношений	128
Садыхова С.С. Местоимения, ставшие архаичными для литературного языка, употребляющиеся в говорах Западного Азербайджана	137
Шхалиева К.З. Пользование методами интерактивного обучения в учебниках азербайджанского языка как важное средство в повышении качества обучения	145
Юсифов Ф.А. Условия обновления содержания курса по методике преподавания литературы на уровне бакалавриата	149
Общественные науки	
Алмамедова С.М. Вопросы унификации терминов в словарях относящихся к одной и той же или близких отраслей	157
Байрамова Н.О. Мультикультурализм как основная тенденция формирования музыкальной культуры современных студентов	165
Джафаров Г.Ф. Роль немецких ученых в археологии Азербайджана	171
Гейдарова Н.Э. Анализ туристической отрасли Азербайджана по модели пяти сил конкуренции М.Портера	182
Гусейнов К.Г. Ислам и современные общественно-политические отношения	196
Казымбейли И.Ф. Реформы, проведенные в 40-х годах XIX века (по Ереванской области)	202

Кулиев Ф.А.

Эффективность управления инвестиционной деятельностью предприятия 213

Гасанов З.Г.

Гидронимы Танаис и Борисфен 223

Касумова Э.Н.

Функции дизайна в новом социокультурном пространстве 234

Мамедов Н.З., Мамедов Х.М.

Национально-освободительная борьба против завоевательной политики 245

Педагогико-психологические науки

Абдуллаева А.Э.

История и этапы развития образования детей с ограниченными возможностями 256

Джалилзаде Ш.Ю.

Роль интерактивных методов в процессе обучения 262

Алиева Л.Х.

Социально-психологические факторы, влияющие на деятельность образовательного учреждения для управления и руководства 267

Кафарзаде Р.М.

Проблема мотивации в художественном творчестве 276

Моллаева Э.А.

Научное исследование гендерной проблемы в научно-педагогической литературе 284

Пашаева С.В.

Идеология азербайджанства в просветительском движении азербайджана конца XIX - начала XX века 291

TABLE OF CONTENTS

Humanitarian sciences

Abdullazadeh N.A.

Poetic phrases from the Koran in Aliaga Vahid's poetry one of the sources 12

Athilla İ.A.

Turkish statehood tradition in “Oguz Kaghan” epos and H.Javid’s play by name of “Topal Teymur” 26

Cavadov T.S.

Islamic values in Jalil Mammadguluzade’s “Danabash kendinin ehvalatlari” work: the problems in its contemporary understanding and teaching 31

Jafarova K.H.

Classification of bilingualism 40

Aliyev R.M.

Bakir Chobanzada’s linguistics meetings 45

Aliyev R.M.

Artistic fantasy in the idea of child tales 52

Aliyeva K.B.

The issue of “classified human” in literary criticism and literature 58

Huseynova A.H.

Separated motherland idea in the literature of first republic period 65

Huseynova S.Q.

Teaching of Azerbaijani language and literature 76

Khaligov F.R.

Place of zoomorphic creatures in the system of beliefs 80

Khalilova A.Z.

Language acquisition problem by young learners theoretical glance to the problem 84

Isaxanlı İ.A.

Who is Shagane? On the identity of the protagonist of “Persian motifs” of Sergei Yesenin 90

Quliyeva L.D.

Khurshudbanu Natavan’s bright life 98

Kurbanov V.T., Abbasova S.I.

Upbringing of new attitude to profession in the teacher of primitive class 102

Maharramova C.O.	
Azerbaijan's child poetry at 80th years of the XX century	108
Mammadova Sh.N.	
Used of figurative description ways in child poetry	113
Mustafayeva G.F.	
Order of words in the sentences in Azerbaijan and English	122
Novruzov T.J.	
The scientific and literary-French relations a glance history	128
Sadigova S.S.	
Pronouns which used in accents of Western Azerbaijan became archaic literary language	137
Shkhaliyeva K.Z.	
Use of interactive teaching methods in Azerbaijani language lessons is an important means of increasing quality of teaching	145
Yusifov F.A.	
Renewing of course content teaching methods education of literature baccalaureate level	149

Social sciences

Almammadova S.M.	
Question of terms unification in vocabularies of the same or close branches	157
Bayramova N.O.	
Multiculturalism as the main trend of formation of musical culture of yang generation students	165
Jafarov H.F.	
The role of german scientists in archeology of Azerbaijan	171
Heydarova N.E.	
Azerbaijan tourism sector analysis based on M.Porter's "Five forces of competition" mode	182
Huseynov K.Q.	
Islam and contemporary socio-political relations	196
Kazimbeyli I.F.	
The reforms for 40 years of XIX century (on Iravan province)	202
Quliyev F.A.	
Efficiency of management of investment activity of the enterprise	213
Hasanov Z.H.	
Hydronyms Tanais and Boristhen	223

Gasimova E.N.

The functions of the design in the modern socio-cultural space 234

Mammadov N.Z., Mammadov X.M.

The national liberation struggle against the aggressive policy 245

Pedagogical-psychological sciences

Abdullayeva A.E.

Children with disabilities and developmental milestones in the history of education 256

Jalilzadeh Sh.Y.

The role of interactive method in the teaching process 262

Aliyeva L.Kh.

Psychological factors that affect the activities and management control of the institution 267

Gafarzadeh R.M.

Art on the problem of motivation 276

Mollayeva E.A.

Scientific research of the gender problem in scientific and educational literature 284

Pashaeva S.V.

The leading ideological trend in education Azerbaijan beginning of XX century 291

UOT 82(091)

İ.A.İsaxanlı
Xəzər Universiteti

SERGEY YESENİNİN “İRAN NƏĞMƏLƏRİ”NDƏ BAŞ QƏHRƏMANININ KİMLİYİ HAQQINDA

Açar sözlər: *Serqey Yesenin, Yesenin və Azərbaycan, Yesenin və Şərq poeziyası, “İran nəğmələri”, Şaqane*

Məqalə böyük rus şairi Serqey Yesenin “İran nəğmələri” silsiləsinin baş qəhrəmanının kimliyi məsələsinə həsr edilmişdir. Məqalədə məsələ ilə bağlı mövcud olan bütün versiyalar araşdırılır, xüsusi müəllif mövqeyi ortaya qoyulur.

И.А.Исханлы

О ЛИЧНОСТИ ГЛАВНОГО ГЕРОЯ «ПЕРСИДСКИХ МОТИВОВ» СЕРГЕЯ ЕСЕНИНА

Ключевые слова: *Сергей Есенин, Есенин и Азербайджан, Есенин и восточная поэзия, «Персидские мотивы» Шаганэ*

Статья посвящена вопросу личности главного героя цикла «Персидские мотивы» великого русского поэта Сергея Есенина. В статье рассматриваются все существующие версии связанные с этим вопросом, выдвигается собственная позиция автора.

I.A.Isaxanlı

WHO IS SHAGANE? ON THE IDENTITY OF THE PROTAGONIST OF “PERSIAN MOTIFS” OF SERGEI YESENIN

Keywords: *Sergei Yesenin, Yesenin and Azerbaijan, Yesenin and Oriental Poetry, “Persian Motifs”, Shagane*

The article is about identity of the protagonist of “Persian Motifs”, the poetic cycle written by the great Russian poet Sergei Esenin. The article investigates and reviews all existing and possible hypotheses; the author states his own position with respect to the problem.

Böyük rus şairi Serqey Yesenin yaradıcılığının ən zəngin və maraqlı səhifələrindən birini onun Qafqazda, o cümlədən 1924-cü ilin sentyabrından 1925-ci ilin sentyabrına qədər fasilələrlə, 3 dəfə Azərbaycanda olduğu dövrdə yaratdığı “İran nəğmələri” şeirlər silsiləsi təşkil edir. “İran nəğmələri”

Yeseninə bir lirik kimi böyük şöhrət qazandırsa da rus ədəbiyyatşünaslığında silsiləyə münasibət heç də birqiymətli olmamış, ayrı-ayrı vaxtlarda silsilə ilə bağlı müxtəlif səpkili, ziddiyyətli fikirlər söylənilmişdir. Rus tənqidindən fərqli olaraq Azərbaycanda silsiləyə münasibət, demək olar ki, birqiymətli şəkildə müsbət olmuş, “İran nəğmələri” Yesenin yaradıcılığının şah əsərlərindən hesab edilmişdir. Silsilənin baş qəhrəmanının – Şaqanenin kimliyi isə ədədbiyyat aləmində hər zaman müzakirə obyektinə olmuş, müxtəlif vaxtlarda məsələ ilə bağlı müxtəlif versiyalar irəli sürülmüşdür.

Şaqane (və ya qısaldılmış şəkildə Şaqə) adına “İran nəğmələri”nin altı şeirində - «Шаганэ, ты моя, Шаганэ...», «Ты сказала, что Саади...», «В Хорассане есть такие двери...», «Голубая родина Фирдуси», «Руки милой – пара лебедей», «Отчего луна так светит тускло...» şeirlərində rast gəlik.

Şaqanenin kimliyi haqqında ilk yazılı məlumat V.İ.Каçалов 1927-ci ildə Yesenin ölümündən dərhal sonra qələmə aldığı «Встречи с Есениным» adlı xatirələrində vermişdir. V.İ.Каçаловun xatirələrindən belə aydın olur ki, Şaqane Bakıda yaşayan fars qızıdır (azərbaycanlıdır – İ.İ.) [1, 19]. Bu xatirələr 1985-ci ildə Azərbaycan mətbuatında da dərc edilmişdir [2]. Amma bundan sonrakı dövrdə heç bir digər mənbə bu fikirləri təsdiq etmədi və V.İ.Каçаловun Şaqanenin kimliyi ilə bağlı bu fikirləri mövcud versiyalar arasından, faktik olaraq, silindi.

Keçən əsrin 40-50-ci illərində qələmə aldığı “Sergey Yesenin həyatda və yaradıcılıqda” adlı xatirələrində L.Povitski də bu məsələyə toxunmuş, Şaqanenin erməni əsilli Batum müəlliməsi olduğunu yazmışdır [3, 249-250]. Onu da qeyd edək ki, V.Q.Belausovun bir qeydinə görə [4,72], onun Şaqanenin kimliyi ilə bağlı geniş araşdırmalarından sonra L.Povitski öz xatirələrində müəyyən dəyişikliklər etmişdir.

Azərbaycan mətbuatında Şaqanenin kimliyi ilə bağlı ilk məlumat 1958-ci ildə verilmişdir. Həmin ilin dekabr ayının 10-da A.Loqvinenko “Молодежь Азербайджана” qəzetində Şaqanenin şəxsiyyəti ilə bağlı məlumatı özündə əks etdirən bir yazı dərc etdirir [5]. Həmin yazı Yerevan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin tələbələrinin Yerevanda yaşayan Şaqane Talyanla – “İran nəğmələri”nin baş qəhrəmanı ilə görüşündən bəhs edir.

S.Turabov isə 1959-cu ildə dərc etdirdiyi bir məqaləsində bu məsələyə toxunaraq yazır: “Yesenin məşhur «Шаганэ, ты моя, Шаганэ!» şeirini kim bilmir ki. Bu şeirin qəhrəmanı ilə bağlı çox versiyalar mövcuddur. Bəziləri Şaqanenin prototipinin P.Çağinin qızı Roza Çağina olduğunu bildirirlər, Kaçалов isə Şaqanenin fars qızı olduğunu yazır... Danışır ki, vaxtilə Moskva jurnallarının redaksiyasına tez-tez özünü Şaqane kimi qələmə verən qadınlardan məktublar daxil olmuş» [6, 100].

Bununla belə 60-cı illərə qədər Şaqane adının Çağın adından götürüldüyü əsas versiya kimi qəbul edilirdi. Bu məqamda, Yesenin yeni Bakı

ünvanlarının müəyyənləşməsində bizə böyük köməklik göstərmiş Bakı sakini İrina Georqiyevna ilə görüşlərimizdən birindən bir məqamı xatırlatmağı məqsədəuyğun hesab edirik. İrina Georqiyevna demişdi: “Nadejda İosifovna (P.İ.Çaqinin dostu İ.M.Moskalenkonun həyat yoldaşı – İ.İ.) deyirdi ki, Yesenin P.İ.Çaqinə çox vaxt zarafatla “Çaqa” və ya “Çaqane” də deyərdi”. İrina Georqiyevna ilə söhbətimiz zamanı bu məqam çox da diqqətimizi cəlb etməsə də, indi onun nə qədər maraqlı bir fakt olduğu üzə çıxır. Bircə məsələ var ki, buradan görünür ki, Şaqane adı Çaqin adından əmələ gəlməmişdir, əksinə Yesenin dostu P.İ.Çaqinə dostcasına sataşmaq üçün onu “İran nəğmələri”nin qadın qəhrəmanının adına uyğunlaşdıraraq - Çaqane deyə çağırırmış. Bu fikir ədəbiyyat aləmində dolaşan “Şaqane adı Çaqin adından götürülmüşdür” fikrinin heç də göydən düşmədiyini göstərsə də, V.Belausovun məlum araşdırmaları bu məsələyə daha əsaslı baxış ortaya qoydu.

Beləliklə, göründüyü kimi, keçən əsrin 60-cı illərinə qədər “İran nəğmələri”nin baş qəhrəmanının kimliyi ilə bağlı xeyli fərqli versiyalar mövcud idi. Ona görə də bu illərdə silsilənin baş qəhrəmanının real kimliyi hələ də naməlum qalırdı.

Bu məsələdə əsas söz V.Q.Belausova məxsusdur və o, Şaqanenin kimliyi ilə bağlı məsələyə aydınlıq gətirir: “Çox-çox əvvəl Yesenin arxivini araşdırarkən Dövlət ədəbiyyat muzeyində (Moskva) naməlum bir qız şəkli əlimə keçdi. Şəklin arxa tərəfində bir yazı vardı: “Şaqane”. Elə o vaxt şəklin surətini çıxartdım və o naməlum qızın soyadının aydınlaşdırılmasına xeyli səy göstərdim... V.İ.Kaçalov və L.O.Povitskinin, Yesenin Şaqane adlı bir qadınla görüşməsi haqqında qısa məlumatların yer aldığı, xatirələri mənə məlum idi... 1959-cu ilin fevral ayının 3-də Ş.N.Talyan mənə özünün tərcümeyi-halını və 1918-1926-cı illərdə çəkilməmiş 4 şəklini göndərdi. Yesenin arxivində saxlanılan naməlum qadın şəkli və Ş.N.Talyanın göndərdiyi şəkillərdən biri, çəkilmə tarixinin 1921-ci il qeyd edildiyi şəkil üst-üstə düşdü... Bu, yalnız Yesenin Ş.Talyanla Batumda görüşməsinin deyil, eləcə də şairin Batum müəlliməsi ilə görüşləri haqqında xatirələrə dönə-dönə qayıtmasının şəksiz sübutu idi” [4, 25, 28, 72].

Budur, Şaqanenin kimliyi məsələsinə, sanki, tam aydınlıq gətirildi. Amma 1992-ci ilin əvvəllərində, gözlənilmədən, tanınmış Bakı yeseninşünası, Bakı Slavyan Universitetinin dosenti Q.Şipulinin maraqlı bir məqaləsi işıq üzü görür [7,121-126]. Bu məqalədə müəllif V.Q.Belausovun Şaqanenin kimliyi ilə bağlı gətirdiyi bütün sübutları ciddi şübhə altına alır. Müəllif yazır: “V.Belausov “İran nəğmələri” poetik silsiləsinin ilham mənbəyinin Batum müəlliməsi olmasını sübut etmək üçün massajist və ev xadimələri tapmış, onların fikirlərini yazmış, “İran nəğmələri”nin 1924-cü ildə Batumda, o qızla tanışlığı dövründə və onun üçün yazıldığını” təsdiq edən, şairin 8 müasirinin axtarılıb tapılması prosesini uzun-uzadı təsvir etmişdir. Sübut üçün gətirdiyi

xatirələr onun qoyduğu məqsədə tam uyğun gəlir, amma onun tapdığı şahidlərdən birinin tamamilə başqa xatirələri mövcuddur. Bu xatirələr, aydın səbəblərdən, V.Belausovun tədqiqatında yer almayıb və başqa tədqiqatçılar tərəfindən də heç vaxt istifadə edilməyib. Digər tərəfdən, V.Belausov və onun düzəltdiyi versiyanın tərəfdarları, Şaqane Terteryanın Yesenin ilham mənbəyi olması versiyası ilə heç uzlaşmayan, Sergey Yesenin Batumdan yazdığı məktublarını, heç bir şübhə altına alına bilməz bu ən vacib sənədləri, diqqətlə oxumağı ağıllarına gətirməyiblər [7, 121].

Bu məqalənin özünəməxsus cəhəti ondan ibarətdir ki, müəllif hər cəhdlə məhz Ş.Talyanın xatirələrində yer alan əsas məqamları təkzib etməyə çalışır və bunun üçün onun özü təkzibedilməz sənədlərdən – Yesenin həmin dövrdə Batumdan müxtəlif ünvanlara yazdığı məktublarından, o dövr Gürcüstan mətbuatında dərc olunmuş müxtəlif materiallardan, o cümlədən hava haqqında məlumatlardan, eləcə də V.Belausovun araşdırmalarına qədərki dövrdə mövcud olan memuarlardan və s. materiallardan istifadə edir və sonda belə nəticəyə gəlir: “Beləliklə, Ş.Terteryanın öz xatirələrində dediyi heç bir şey nə Yesenin məktublarında, nə onu yaxından tanıyan insanların xatirələrində, nə də həmin günlərdə Batumda olan hava haqqında rəsmi məlumatlarda öz təsdiqini tapmır” [7,123]. Sonra müəllif A.A.Lappa-Starjenetskaya, V.Şapavalov və V.İ.Kaçalovun Şaqane haqqında fikirlərini yada salaraq, Şaqane adının Mərdəkan yaxınlığında yerləşən Şaqan kəndinin adı ilə bağlı ola bilməsi ehtimalını da istisna etmir, amma, bununla yanaşı, Şaqane adının Çağın soyadından yaranması ehtimalının daha inandırıcı olduğunu da qeyd edir: “Bizə elə gəlir ki, Şaqane adının yaranması ilə bağlı ən inandırıcı versiya, V.Belausovun araşdırmalarına qədər olan versiyadır: Şaqane – bu, P.İ.Çağının dəyişdirilmiş soyadıdır” [7, 124]. Daha sonra müəllif, A.Şteynberqin “Çağın və Şaqane” məqaləsindən [8, 214-215] sitatlar gətirərək bu versiyanı daha da möhkəmləndirməyə çalışır və fikrini belə tamamlayır: “Şairin, onunla (Şaqane ilə - İ.İ.) tanışlıqdan bir neçə ay əvvəl düşünülmüş və yaradılmış gözəl bir silsilənin heç bir vəchlə qəhrəmanı ola bilməz, təsadüfi tanışının (Şaqanenin - İ.İ.) ilahiləşdirilməsindən əl çəkmək lazımdır” [7, 124].

Bundan sonra Q.Şipulinanın adı çəkilən məqaləsinin təsiri altında 90-cı illərin sonuna yaxın, Bakı mətbuatında “İran nəğmələri”ndəki bir sıra şeirlərin Batumlu müəlliməyə deyil, Mərdəkan yaxınlığında yerləşən Şağan (rusca Şaqan) kəndindən olan naməlum bir qıza həsr edilməsi versiyası ortaya çıxdı. Bu məsələnin tarixçəsi isə kifayət qədər maraqlıdır.

“Şeir gülüstanının təkrarolunmaz çiçəyi – Serqey Yesenin” adlı monoqrafiyamız [9] üzərində işlədiyimiz dövrdə bu məsələ ətrafında çoxsaylı insanlarla – şairlərlə, tərcüməçilərlə, tədqiqatçılarla, kitabxana işçiləri ilə, muzey əməkdaşları ilə və bir sıra digər, sadəcə, Yesenin Bakı həyatına aidiyyəti ola biləcək insanlarla görüşüb söhbət edirdik. Onlardan bəziləri ilə

əyani şəkildə görüşür, bizi maraqlandıran məsələlər haqqında fikir mübadiləsi edir, bəziləri ilə telefon vasitəsilə ünsiyyətdə olurduq. Yesenin Mədəkanda xatirə muzeyinin əməkdaşı Nəzakət İbadova ilə söhbətimiz zamanı diqqətimiz muzeydə olan eksponatlardan biri üzərində – ilk baxışda çox qədimi görünən “tarixin yadigarı bir sərnic” üzərində cəmləşdi. Sərnicin diqqətimizi çəkdiyini görə Nəzakət xanım söhbətə başladı: “Bu sərnicedə Şağan kəndindən olan çadralı bir qız hər səhər Yeseninə süd gətirərmiş. Şairin “İran nəğmələri” silsiləsində vəsf etdiyi məşhur Şahanə həmin o qızıdır”. Əlbəttə, bu məsələ ilə bağlı, həmin dövrdə artıq bizim öz fikrimiz formalaşmışdı və üstəlik, tələbəklik illərində (1979-1984) adı çəkilən muzeydə olduğumuz zaman orada heç bir sərnice yox idi və belə bir versiya da mövcud deyildi. Əlbətdə, nəzəri olaraq bu mümkündür – sərnice sonralar da tapıla bilərdi. Amma istənilən halda, gözümlər önündə duran sərnice fikirlərimizi tamamilə dolaşdırır, bu məsələ ilə bağlı şübhələrimizi artırır. Nəzakət xanımdan “bu mövzuda daha kimlərlə söhbət etmək olar” – deyə sorduğumuzda, o, AMEA-nın Nizami adına Milli Ədəbiyyat Muzeyinin əməkdaşı, əvvəllər Mədəkanda Yesenin muzeyində işləmiş Kəmalə Zeynalova ilə görüşməyi məsləhət gördü.

Kəmalə Zeynalova ilə telefon danışığımız zamanı o, muzeyin fəaliyyəti ilə bağlı xeyli maraqlı məlumatlar verdi. “Doxsanıncı illərin ortaları idi. Bir dəfə muzeyin direktoru Arif Hacıyev bizi – muzeyin əməkdaşlarını yanına çağıraraq bir toplantı keçirdi: “Ermənilər bizim torpaqlarımıza, əsərlərimizə, musiqimizə, ümumilikdə mədəniyyətimizə şər ataraq sahib çıxırlar və bunun qarşısını almaq mümkün olmur. Bəs biz niyə sakit oturmuşuq? Bilirsiniz ki, Yesenin “İran nəğmələri” silsiləsinin qəhrəmanı Şahanə adlı bir qızıdır. Ermənilər onu da erməniləşdirib Şaqane ediblər. Biz də sakitcə durub baxırıq. Mənim bir təklifim var. Bu gündən etibarən muzeyimizə gələn bütün insanlara Şahanənin Şağan kəndindən olan bir azərbaycanlı qız olduğunu deməliyik və bununla bağlı ortalığa “əsaslı” bir dəlil də qoymalıyıq. Bir qədimi sərnice tapıb muzeyə qoyaq və “Şahanənin hər səhər Yeseninə süd gətirdiyi bu sərnici” hər kəs gəlib gözləri ilə görsün və bilsinlər ki, Yesenin vəsf etdiyi o qız erməni yox, azərbaycanlıdır. Bundan sonra Arif müəllim mərkəzi qəzetlərdən birində [10], bu məsələ ilə bağlı məlumat xarakterli kiçik bir yazı da dərc etdirdi və beləcə, Siz soruşduğunuz o sərnice tarixə düşdü. Amma, əslində, o sərnicin Yeseninlə heç bir əlaqəsi yoxdur”. Qeyd edək ki, bu sərnicin şəkli 2015-ci ildə Ryazanda, Yesenin muzeyinin mətbu orqanı olan “Yesinskiy vestnik” jurnalında da verilmişdir [11, 96].

Bəlkə də bu faktı ortaya qoyduğumuza görə bizi qınamağa çalışanlar da olacaq. Amma istənilən halda tarixin bilib-bilə gözlərimiz önündə saxtalaşdırıldığını görə-görə buna göz yummaq mümkün deyil. Xalq sevgisinə rəğbət və erməni fitnəsinə nifrəti göstərmək üçün heç də tarixi fakt və hadisələrin saxtalaşdırılmasına göz yummaq olmaz və bu, tədqiqatçı obyektivliyi və

müəllif məsuliyyəti ilə birbaşa bağlı məsələdir. “Ermənilər bizim torpaqlarımıza, əsərlərimizə, musiqimizə, ümumilikdə mədəniyyətimizə şər ataraq sahib çıxmaq istəyirlər” – deyə, bizim də nəyisə saxtalaşdırmağa ehtiyacımız varmı? Saxta iddiaların qarşısını almaq üçün saxtalıqı etmək lazımdır? Özü də ilk baxışdan guya vacib görünən, əslində isə dərin bir mənası olmayan bir məsələ ilə bağlı! Heç nəyə əsaslanmayan, sensasiya xarakterli belə versiyaların ortaya atılmasına nə Azərbaycan xalqının, nə Azərbaycan ədəbiyyatının, nə də Azərbaycan mədəniyyətinin ehtiyacı var. Qeyd edək ki, yuxarıda işarə olunan informasiya xarakterli o kiçik yazı 1999-cu ildə “Zerkalo” qəzetində dərc edilmişdi. Həmin yazıda deyilir: “Ümumiyyətlə, Şaqane proobrazı roluna namizədlərin sayı Leytenant Şmitin uşaqları və Rusiya taxt-tacına varislərin uşaqlarının cəmi sayından az deyil. Məsələn, tənqidçilərdən biri hesab edir ki, Şaqanenin proobrazı batumlu müəllimə Şaqane Talyandır. Bakı redaksiyalarına Yesenin çoxlu sayda müasirləri – Şaqane adında qızlar gələrək bu şeirlərin şəxsən onlara həsr edildiyini iddia edirdilər. Amma Mərdəkanın özünün sakinləri əmindirlər ki, Şaqane – Mərdəkan yaxınlığındakı Şaqan kəndindən olan, Yeseninə hər gün süd gətirən bir qızıdır. Yeri gəlmişkən, bu kəndin qızları xüsusi gözəlliklərilə seçilir” [10].

Y.Quluzadə 2000-ci ildə dərc etdirdiyi “Şaqanskaya Şaqane” məqaləsində Şaqanenin “azərbaycanlaşdırılması” məsələsinə, haqlı olaraq, kifayət qədər tənqidi, hətta bir qədər də lağla yanaşaraq yazır: “Nədənsə, bizim alimləri hər şeydən çox Şaqanenin şöhrəti maraqlandırır. Yəni ki, yaxşı deyil, belə çıxır ki, “mehriban urus” (Yesenin – İ.İ.) Bakıda yaşadı, bizim çörəyimizi yedi, amma Batum müəlliməsini unuda bilmədi. Və yeni bir burma prosesi – “müsəlmanlaşdırma” başladı. Belə bir utandırıcı versiyanın əmələ gəlməsinə başqa cür nə ad vermək olar: Sən demə, Şaqane heç də bizim düşündüyümüz kimi deyilmiş, şair bu ad altında, bizim illərlə, sadələvhəsinə, hesab etdiyimiz kimi, bir qadını deyil... özünün Mərdəkandakı rezidensiyasının iki addımlığında yerləşən Şaqan kəndini vəsf etmişdir. Bu «kəşf» artıq məktəb dərslərinə düşüb... “Başqasıyla gəzir sənin Şahanən / Başqa birisini öpdü Şahanə”. Ehtimal ki, dünyada heç bir başqa yaşayış məntəqəsi belə bir zərif təcəssüm ifadəsinə layiq görülməyib” [12, 79].

Buna baxmayaraq, yalnız şifahi söhbətlərdə qalmayıb, mətbuatda da yer almaqla bu versiya artıq, müəyyən mənada, həyata vəsiqə qazanmışdı. Artıq Yesenin Mərdəkandakı Memorial ev-muzeyinə gələn hər kəsə bu versiya çatdırılırdı. Moskva Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin professoru, pedaqoji elmlər doktoru Tatyana Karatıqına da Bakıda olarkən Yesenin ev-muzeyində olmuş, öz təəssüratlarını qələmə almış və məhz bu versiyanı bir qədər geniş təsvir etmişdir [13, 16-18].

2005-ci ildə bu versiya mətbuat səhifələrində yenidən canlanır. Bu haqda “Zerkalo” qəzetində dərc olunmuş bir məqalədə oxuyuruq: “Bir halda ki, söhbət Şaqan kəndindən düşdü, bununla bağlı bir hadisəni danışmaq istəyirəm. Yesenin evin həyətində olan hovuzda çiməndən sonra axşamlar, kəndə gözəl mənzərənin açıldığı terrasda oturmağı sevirdi. Görünür, məşhur «Шағанә, ты моя, Шағанә» şeirinin yazılma ideyası elə burdan gəlmişdi. Erməni saxtakarlarının yozumlarına görə, bu obrazın prototipi şairin aşiq olduğu “gözəl erməni qızı” olmuşdur. Bakı Slavyan universitetinin dosenti Qalina Şipulina isə bu versiyanı təkzib edir. “Bir dəfə Mərdəkan yaxınlığında yerləşən Şaqan kəndində keçirilən “Füzuli” məclisində iştirak edərkən Ə.Vahidin qohumlarından birinin evində Yesenin qonaqlara çay verən çox qəşəng bir qız görür. Rus şairi ona nəzər salaraq soruşur: “Bu qızın adı nədir?”. Məlumdur ki, elə indinin özündə də Bakı kəndlərində belə suallar bir qədər yersiz hesab olunur, amma ev sahibləri hörmətli qonağın yanlışığa yol verdiyini üzünə vurmayaq, sadəcə deyirlər: “Şaqan qızı”, yəni Şaqan kəndindən olan qız. Mümkündür ki, bu artıq mənim versiyamdır, axşamlar Şaqan kəndinə mənzərənin açıldığı terrasda oturarkən şair, həmin qızı yada salmış, və bu təəssüatla da özünün, “İran nəğmələri” silsiləsinə daxil olan məşhur «Шағанә, ты моя, Шағанә» şeirini yazmışdır» [14, 40].

Budur, bu da bir versiya. Biri Şaqanenin Yeseninə “süd gətirən qız”, biri məclisdəkilərə “çay verən qız” olduğunu söyləyir. Hərə öz mülahizələrinə görə bir versiya irəli sürür. Əslində, burada qeyri-təbii bir şey yoxdur, əlbəttə, hər bir tədqiqatçı özünün düşüncələri əsasında, öz məntiqinə uyğun mülahizələr irəli sürə bilər. Hətta onilliklər ərzində Şaqanenin, “Batumlu qız”, “Şaqanlı qız” versiyaları ilə yanaşı, onun “Bakılı qız” olması haqqında da müxtəlif versiyalar mövcud olmuşdur [1; 15; 16]. Əlbəttə, bu versiyaların hansının reallığa tam uyğun olduğunu demək, sübut etmək, zaman keçdikcə bir qədər də çətinləşir. Amma, fikrimizcə, həmin dövrdə bir azərbaycanlı qızının qonaq qarşısına (üstəlik əgər qonaq başqa dinin nümayəndəsidirsə) çıxmasına, onun kiməsə “süd aparmasına” yaxud “çay verməsinə” izn verməzdilər. V.Q.Belausovun, “İran nəğmələri”nin baş qəhrəmanının batumlu müəllimə olması ilə bağlı araşdırmaları, müxtəlif tənqidi fikirlərə baxmayaraq, daha məntiqi və həqiqətə daha uyğun görünür. Bütün bunlara baxmayaraq, göründüyü kimi, bu məsələ üzərində mübahisələr bu gün də davam edir və belə görünür ki, silsilənin baş qəhrəmanının kimliyi hələ uzun müddət ədəbiyyat aləmində müzakirə və mübahisə obyektinə olacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. *Качалов В.И.* Встречи с Есениным // Красная нива, М., 1928, №2, с.18-19.
2. *Şahənə* (RSFSR xalq artisti V.İ.Kaçalovun xatirələrindən). “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1985, 11 oktyabr.

3. *Повицкий Л.О.* Сергей Есенин в жизни и творчестве / С.А.Есенин в воспоминаниях современников: В 2-х т., Т.2. М.: Худож. литература», 1986, с.232-250.
4. *Белоусов В.Г.* Персидские мотивы. М.: Знание, 1968, 77 с.
5. *Логвиненко А.* У героини стихов Есенина. Газ. «Молодежь Азербайджана», Баку, 1958, 10 сентября
6. *Турабов С.* Есенин в Азербайджане // Литературный Азербайджан, 1959, №10, с.99-102.
7. *Шинулина Г.* Еще одна легенда о жизни Сергея Есенина. Шаганэ: Реальность или миф? // Литературный Азербайджан, 1992, №2, с.121-126.
8. *Штейнберг А.* Чагин и Шаганэ // Молодая гвардия, 1968, № 10, с.214-215.
9. *İsaxanlı İ.* Şeir güllüstanının təkrar olunmaz çiçəyi. Serqey Yesenin. Bakı: Xəzər universiteti, 2010, 372 s.
10. «Шаганэ ты моя, Шаганэ!» Газ. «Зеркало», Баку, 1999, 7 августа.
11. *Сергей Есенин на Кавказе (1924-1925 гг).* Фотогалерея // Есенинский вестник. Издание Гос. Музея-заповедника С.А.Есенина, с.71-96.
12. *Гулузаде Я.М.* Шаганская Шаганэ / Актуальные проблемы изучения гуманитарных наук. Тезисы докладов и сообщ. Респ. межвуз. научн. конфер. Баку: Мутарджим, 2000, с.77-80.
13. *Каратыгина Т.* Быть поэтом – значит петь раздолье... О впечатлениях, о поездке в Баку // Хазар-Хабар, 2004, №163, 16-31 марта, с.16-18.
14. *Шариф А.* Сергей Есенин - поэт и человек. К 110-летию со дня рождения великого русского поэта Сергея Есенина. Газ. «Зеркало», 2005, 22 октября
15. *Лаппа-Старженецкая А.А.* Нельзя молчать, или «римский огурец» и «чудесный мост», или «Есенин, его лирика и ее толкователи». ГЛМ, Ф. 4, оп. 2, № 47.
16. *Шаповалов В.* «Еще я долго буду петь». Газ. «Правда Востока», Ташкент, 1988, 15 декабря.